

MUSTAQIL TA'LIM FAOLIYATI ASOSIDA IJTIMOIIY FAOL FUQAROLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Ikramov Farhod Aktamovich,
CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya. «Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiya» tushunchasini, uning tuzilishi va uning tarkibiga kiruvchi kompetensiyalar nomenklaturasini aniqlash murakkab vazifa hisoblanadi. Maqolada mustaqil ta'lim faoliyati asosida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish uchun zaruriy pedagogik shartlar, mustaqil ta'lim mazmunini tashkil etuvchi maqsad va vazifalar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, mustaqil ta'lim, faoliyat, faol, ijtimoiy faol, kompetensiya, fuqarolik kompetensiyasi, pedagogik tamoyil, mutaxassis, reja, resurs, mashg'ulot, motiv, sabab, voqelik, munosabat.

МЕТОДОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИИ СОЦИАЛЬНО АКТИВНОГО ГРАЖДАНИНА НА ОСНОВЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Икрамов Фарход Актамович,
Преподаватель гуманитарного факультета ЧГДПУ

Аннотация. Определение понятия «социально активная гражданская компетентность», ее структуры и номенклатуры входящих в нее компетенций представляет собой сложную задачу. В статье описаны необходимые педагогические условия формирования социально активной гражданской компетентности на основе самостоятельной образовательной деятельности, цели и задачи, составляющие содержание самостоятельного образования.

Ключевые слова: образование, самостоятельное образование, деятельность, активист, общественный деятель, компетентность, гражданская компетентность, педагогический принцип, специалист, план, ресурс, обучение, мотив, причина, реальность, установка.

METHODOLOGY OF FORMING SOCIALLY ACTIVE CITIZEN COMPETENCE BASED ON INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITY

Ikramov Farhod Aktamovich,
Teacher of the Faculty of Humanities of CHDPU

Abstract. The definition of the concept of "socially active civic competence", its structure and the nomenclature of competencies included in it is a complex task.

The article describes the necessary pedagogical conditions for the formation of socially active civic competence based on independent educational activities, goals and objectives that make up the content of independent education.

Key words: education, independent education, activity, activist, public figure, competence, civic competence, pedagogical principle, specialist, plan, resource, training, motive, reason, reality, installation.

KIRISH

Bugungi zamonaviy tushunchalar va texnologiyalar asrida ta'limning tabiati - uning yo'nalishi, maqsadlari, vazifalari, motivatsiyasining o'zgarishini kuzatish mumkin. Hozirgi vaqtda ta'lim "erkin rivojlanish", o'quvchilarning ijodiy tashabbuskorligini, mustaqilligini, raqobatbardoshligini qo'llab-quvvatlash, tanqidiy fikrlaydigan mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan. Albatta, bunday o'zgarishlarning barchasi insonning ijtimoiy dunyoga kirishini va uning bu dunyoda samarali moslashishini ta'minlashning global vazifasi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Asosiy maqsad - muammoli vaziyatga duch kelganda nafaqat to'g'ri qaror qabul qila oladigan, balki muammoni hal qilishning bir nechta variantlarini topa oladigan va o'z qarorini asoslagan holda ulardan oqilonaroq usulni tanlay oladigan bitiruvchilarni tayyorlashdir.

Jahon ta'limi mazmunining faol fuqarolik bilimlar va hayotiy ko'nikmalariga ustuvorlik berishga bo'lgan yondashuvlari, talabalarga beriladigan nazariy bilimlarning kundalik hayotda qo'llanilish tamoyillari ta'limdagi barqaror taraqqiyotni ta'minlovchi asosiy omil sifatida e'tirof etilib, YUNESKO tomonidan 2030 yilgacha belgilangan xalqaro ta'lim konsepsiyasida «butun hayot davomida sifatli ta'lim olishga imkoniyat yaratish» dolzarb vazifa sifatida belgilandi. Bu esa, o'z navbatida, gumanitar fanlarni o'qitish samaradorligini oshirish, uning tashkiliy-metodik ta'minotini izchil takomillashtirib borish, innovatsion ta'lim muhiti sharoitida ta'lim jarayonlarining faol fuqarolik jihatlariga e'tibor berish ko'lamini kengaytirmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Mamlakatimiz olimlaridan talabalarining faol fuqarolik savodxonligini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha A.A.Qayumov, A.A.Rafiqov, O.Qo'ysinov, Z.Rahimovalar huquqiy ta'limni tashkil etish va boshqarish asoslarini ishlab chiqish O.Karimova, talabalarining shaxs sifatida rivojlanishida axborot muhitining ta'siri macalalari bo'yicha maktab talabalarining faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish va baholash metodikasi bo'yicha P.G'ulomov, Sh.A.Azimov, R.Mavlonova, N.Rahmonqulova, M.Toshpulatovalarnin ilmiy ishlarida tadqiq etilgan bo'lsa, ta'limda kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati F.M.Zakirova, R.G.Isyanov, N.A.Muslimov, A.K.Raximov, J.E.Usarov, S.Abduvoxidov, M.N.Qo'ldoshevalarning ilmiy ishlarida ochib berilgan. Darslarida texnika vositalari va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha U.X.Safarov, H.B.Nikadambayeva, F.A.Hamroyeva kabilar tadqiqotlar olib borishgan.

Oliy ta'lim muassasalari talabalari ta'lim jarayonida mustaqil ta'limni tashkil etish masalalari bo'yicha respublikamiz olimlari J.G'.Yo'ldoshev [9], N.S.Sayidahmedov [14], mustaqil ishlarni tashkil etishda kompyuter dasturlaridan foydalanish A. Janabergenova [8], talabalarining mustaqil ishini tashkil etishni takomillashtirishning mazmuni va uni o'qitish metodikasini takomillashtirish bo'yicha N.V.Smetanina [15], Sh.S. Shodmonova [16], N.R. G'aybullayev [6], A.A.Drobishevskiy [7], O.A.Qo'ysinov [10], M.U.Qo'chqarov [12], S.I.Qo'lmamatov [11], S.A. Mavrin [13] kabi ilmiy tadqiqotlar olib borilgan.

MUHOKAMA

Shaxsning ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish pedagogik nuqtai nazardan ancha murakkab jarayondir, chunki u aniq pedagogik shart-sharoitlarni tashkil etishni va maxsus usullardan foydalanishni talab qiladi, shuningdek, bilishning murakkabligi tufayli keng va murakkab zarur materialni, shaxsning ichki shaxsiy e'tiqodlar bilan uzviy bog'liqligini talab qiladi. Kerakli pedagogik shart-sharoitlarni yaratish orqali o'quvchining ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin.

O'qituvchi o'z sohasining yetuk mutaxassisi bo'lishi va o'z fanini mukammal bilishi va uni chin dildan sevishi kerak – o'qituvchining o'quvchilar orasidagi obro'-e'tibori faqat shu pozitsiyalardan boshlanadi. Bu shart bajarilgandan keyingina o'qituvchi nafaqat o'z fani bo'yicha material berish, balki o'zlashtirilgan kompetensiya tufayli o'quvchilarga bilimning boshqa sohalarida ham ta'sir o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Biroq, bizningcha, o'quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish uchun o'qituvchining bu fazilatlari yetarli emas. Albatta, shaxsiy namuna o'quvchilar bilan ishlashda eng muhim va kuchli rag'batdir, lekin shuni e'tirof yetish kerakki, agar biz ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish maqsadini ko'zlasak, o'qituvchining o'zi ham ijtimoiy barkamol bo'lishi kerak.

Mamlakatimiz pedagog olimlaridan N.A.Muslimov, N.Sayidahmedov va boshqalar o'z tadqiqotlarida o'quvchilar mustaqil ta'limining tashkiliy va metodik asoslari borasida fikr yuritganlar [3; 5].

Pedagog olim S.Matchanovning tadqiqot ishi o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etishga bag'ishlangan bo'lib, unda darslarda o'quvchilarning og'zaki va yozma ijodiy ishlarini tashkil etish masalalari tadqiq qilingan. Zero, ma'naviy barkamol avlodni shakllantirishda ijodiy ishlar va mustaqil faoliyat yuritish o'z-o'zidan erkin tafakkurni talab qiladi. Mustaqil tafakkuri, o'z nuqtai nazariga ega bo'lmagan o'quvchi ijodkor bo'la olmaydi, mustaqil faoliyat yuritilmaydi [4].

«Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiya» tushunchasini, uning tuzilishi va uning tarkibiga kiruvchi kompetensiyalar nomenklaturasini aniqlash ham murakkab vazifa hisoblanadi. Tadqiqotlar jarayonida mazkur muammoning turli jihatlari pedagog, psixolog va siyosatshunos olimlarning ilmiy ishlarida tadqiq etilgani aniqlandi.

A.Begmatov ta'lim jarayonida shaxs faolligi "jamiyat manfaatlari bilan shaxs manfaatlari o'rtasida uyg'unlik mavjud bo'lsa, bunday holat shaxsni jamiyat manfaatlari yo'lida, demak, shu orqali, o'z manfaatlari yo'lida ham jonbozlik

ko'rsatishga undaydi,"- deb inson tarbiyasida insonparvarlik tamoyilining o'rni yuqoriligi masalasiga to'xtalib o'tgan [1].

N.Muslimov «kompetensiya – bilim, malaka va shaxsiy sifatlarini ma'lum sohada muvaffaqiyatli faoliyat uchun qo'llay olish qobiliyati» deb, ta'kidlangan [3].

N.M.Voskresenskaya o'zining ilmiy tadqiqotlarida faol fuqaroni tarbiyalashda fuqarolik ta'limining loyihaviy modelini yaratish, o'quvchilarning muayyan ijtimoiy muammoni aniqlash, tahlil qilish va hal etishga yo'naltirilgan ijtimoiy loyihani ishlab chiqishlari va amalga oshirishlarini ko'zda tutgan [2]. Olim o'z qarashlarida o'quvchilarning loyihaviy faoliyatlari ularning ma'lum ijtimoiy muammoni tanlash, uni tahlil qilish va hal etish variantlarini ishlab chiqish bo'yicha faol faoliyatlarni ko'zda tutgan. Bunda ijtimoiy kompetensiyalar egallanadi, o'smirlar esa atrof hamjamiyatdagi ijtimoiy vaziyatni yaxshilash bo'yicha mas'uliyatli qarorlarni qabul qilishga moslashadi. O'quvchilarda fuqarolik ta'limi orqali ijtimoiy ta'lim olishning samaradorligi, o'zlashtirishning ijtimoiy faol metodlari bilan birlashtirish (treninglar, ishbilarmonlik o'yinlari, munozaralar, aqliy hujum, interaktiv metodikalar va h.k.) hisobiga erishiladi. Bundan tashqari fuqarolik ta'limida shaxs ongini shakllantirish eng muhim jarayon hisoblanadi.

Mustaqil ta'lim faoliyati asosida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishda zaruriy rivojlanish muhitini yaratish zaruriy shart hisoblanadi. Rivojlanish muhiti ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish jarayonini moddiy qo'llab-quvvatlashni anglatmaydi, garchi bu juda muhim jihat bo'lsa ham, aksincha, o'quvchilar ongi uchun ma'lum bir "oziqlantiruvchi vosita"ni yaratish va ularning motivatsiyasini kuchaytirishni o'z ichiga oladi.

O'qituvchining o'zi uchun bunday muhitni yaratish juda qiyin. U qanchalik tayyor, g'ayratli va ishonchli bo'lmasin, agar uning harakatlari boshqa o'qituvchilar tomonidan qo'llab-quvvatlanmasa, uning ta'siri maksimal bo'lmaydi. O'quvchilar o'z ustozining fikrlari professor-o'qituvchilar tomonidan so'zsiz qo'shilishini ko'rishlari kerak. Agar ular turli fanlardan dars beradigan turli fan

o'qituvchilari bo'lsa, ayniqsa muhimdir. Shu bilan birga, birinchi navbatda, mustaqil ta'lim faoliyati asosida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishda o'quvchilarning kognitiv faolligini qo'llab-quvvatlash kerak.

Mustaqil ta'lim faoliyati asosida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish uchun quyidagi pedagogik shartlar zarur:

1. O'qituvchining shaxsiy namunasi.
2. Rivojlanish muhiti.
3. Yetarli darajada ijtimoiy yetuklik.
4. Motivatsiya.
5. Didaktik yordam.
6. Uslubiy ta'minot.
7. Olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniyati.

Mustaqil ta'lim faoliyati asosida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish metodikasining eng muhim pedagogik sharti, bizning fikrimizcha, shaxsning ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish jarayonini didaktik qo'llab-quvvatlashdir. Sifat murakkab, fanlararo, hayotiy, uzluksiz o'zgaruvchan, umumiy bilim bilan yonma-yon ketayotganligi sababli, bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydigan didaktik materialni ishlab chiqish juda qiyin. Bundan tashqari, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyani ta'minlash uchun zarur bo'lgan bilimlarning aksariyati maktab o'quv rejasi bilan umuman kesishmaydi. Shu sababli, bir kishining didaktik materialni ishlab chiqishdagi harakatlari yetarli emasligi aniq. Ko'rinib turibdiki, didaktik materialni turli bilim sohalari bo'yicha mutaxassis bo'lgan o'qituvchilar ishlab chiqishi kerak. Shundagina ushbu material yuqori sifatli bo'ladi va kelajakdagi bitiruvchining ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishga da'vo qiladi.

Keyingi zaruriy shart - bu ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyani rivojlantirish jarayonini uslubiy ta'minlash. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyaning ba'zi jihatlari rejalashtirilgan darslarda o'quvchiga singdirilishi mumkin. Masalan, muloqot qobiliyatlari, munozara, notiqlik, asosiy kompyuter, huquqiy yoki ekologik savodxonlik, boshqa fanlar bo'yicha bilimlar. Ammo

moliyaviy yoki sug'urta haqida xabardorlik kabi ko'plab jihatlar, agar o'quv rejasiga rioya qilingan bo'lsa, rejalashtirilgan darslarda o'qitilishi ko'zda tutilmaydi. Buning uchun qo'shimcha vaqt resurslaridan foydalanish mumkin. O'quvchilarga rejalashtirilgan mashg'ulotlar paytida berilishi mumkin bo'lmagan kerakli ma'lumotlarni qanday berish kerakligini aniq tushunish kerak.

Mustaqil ta'lim faoliyati asosida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishga qiziqish uyg'otuvchi kuch, motiv sabablarga bog'liq holda o'quvchilar o'z oldilariga mustaqil ta'lim mazmunini tashkil etuvchi maqsad va vazifalarni belgilab oladilar. Buni quyidagicha ifodalash mumkin:

1. Mustaqil faoliyat olib borishda muhim hisoblangan siyosiy mustaqil ta'lim, zamonaviy voqelik va ularga bo'lgan munosabat;

2. Tanlagan yo'nalishi bo'yicha faoliyat olib borish, o'quvchining mustaqil ta'lim olishini o'zlashtirishga yo'naltirilgan tayyorgarlik davridagi kasbiy mustaqil ta'lim;

3. O'quv fanlarini yanada chuqurroq o'rganishga, shaxsiy – hayotiy rejalari, shaxsiy qiziqish asosida yo'naltirilgan mustaqil ta'lim;

4. O'z iste'dodini va sevimli mashg'ulotlarini rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan mustaqil ta'lim.

5. O'z xarakterini tarbiyalashga qaratilgan mustaqil ta'lim.

Mustaqil ta'lim faoliyati asosida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi shaxsning rivojlanishida asosiy omil bo'lib, uning kelgusi faoliyatida mustaqil ishlay olish xususiyatlarini tavsiflovchi bo'lib xizmat qiladi. Mustaqil ta'lim mazmuni mehnat xarakteriga bevosita emas, balki bilvosita ta'sir etib, mustaqil ta'lim uchun imkoniyat topa olishiga bog'liq bo'ladi. Mustaqil ta'lim o'quvchining kelgusi faoliyati davomida o'z yo'lini belgilashning vositasi bo'lib, o'quvchi o'z imkoniyatlarini baholay olishiga sabab bo'ladi. O'quvchida aniq ifodalangan ehtiyoj sezilmasada, biroq har bir insonda albatta, o'zini qoniqtirishga, namoyon etishiga, o'zining mavjudligini namoyon qilishga bo'lgan nobiologik ehtiyoj bo'ladi.

Xulosa

Mustaqil ta'lim faoliyati asosida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish - bu alohida fan emas, balki murakkab fanlararo tushuncha va o'quvchi tushunchasida u dastlab tushunarsiz bilim sohasi, qo'shimcha darsdan tashqari yuklama bo'lishi mumkin. Shuning uchun o'quvchilarga ijtimoiy yo'riqnomalarni to'g'ri ko'rsatish, ularning kelajakdagi hayotidagi ahamiyatini, bu bilimlarning mavjudligini asoslab berish, ularni ushbu bilimlarni olishga qiziqtirish va uni olishga yordam berish juda zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бегматов А., Рустамова Р. Миллий ғоя тарғиботи ва маданий-маърифий тадбирлар. –Т.: «Маънавият», 2007.- 64 б.
2. Воскресенская Н.М. Основные подходы к гражданскому образованию в России и за рубежом. - М.: Логос, 2005.
3. Муслимов Н.А., Қўйсинаов О.А. Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этиш. Методик қўлланма. – Т.: ТДПУ, 2006. - 46 б.
4. Матчанов С. Умумтаълим тизимида адабиётдан мустақил ишларни ташкил этиш: Автореф. дис. ... пед.фан.докт. – Т., 1998. – 42 б.
5. Сайидахмедов Н. Педагогик амалиётда янги технологияларни қўллаш намуналари. – Тошкент: РТМ, 2000. – 46 б.
6. Ғайбуллаев Н.Р. Практические занятия как средство повышения эффективности обучения математике. - Т.: Ўқитувчи, 1989. – 243 с.
7. Дробышевский А.А. Организация самостоятельной работы студентов с применением компьютерных технологий обучения // дисс. кан.пед.наук Саратов, 2013. - 167 с.
8. Жанабергенова А. Мустақил ишларни ташкил этишда компьютер дастурларидан фойдаланиш // Фан ва таълим-тарбиянинг долзарб масалалари: Республика илмий-назарий ва амалий анжуман материаллари. – Нукус: НукусДПИ, 2018. 309-310 б.
9. Йўлдошев Ж.Ғ., Ҳасанов С. Педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2009. – 652 б.

10. Қўйсинов О.А. Касб таълими йўналиши бакалавр ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимнинг илмий методик асослари. – Пед. фан. ном. ... дис. Автореферати. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2008
11. Қўлмаматов С.И. Мустақил таълимни ташкил этишда компьютер технологияларидан фойдаланиш // Пед. фан. ном. ... дис. автореферати – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2008
12. Қўчқаров М.У. Талабаларда мустақил таълим олиш кўникмаларини ривожлантириш назарияси ва технологияси // Пед. фан. ном. ... дис. Автореферати. – Нукус: Ажиниёз номидаги НДПИ, 2020
13. Маврин С.А. Организация самостоятельной работы будущих учителей при изучении педагогики с использованием образовательных ресурсов сети Интернет: дис. ... канд. пед. наук. - Самара, 2005. - 207 с.
14. Сайидахмедов Н.С., Индиаминов Н.Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология // Фан ва технология. 2014. – 366 б.
15. Сметанина Н.В. Повышение эффективности самостоятельной работы студентов вузов: дис. кан.пед.наук. – М., 2006. - 214 с.
16. Шодмонова Ш.С. Олий ўқув юрти талабаларида мустақиллик тафаккурини шакллантириш ва ривожлантириш (Касб таълим йўналиши мисолида): Пед.фан.док....диссер. –Т., 2010. - 340 б.
17. Gaffarova, G.G. (2022), Murakkab tizimlarda axborot generatsiyasi. – Toshkent: Noshir, - 224 b.
18. Гаффарова, Г. (2023). Молодежного Сознания В Цифровом Обществе. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(2), 13-17.
19. Gaffarova, G. (2022). Characteristics of Interdiscipline Approaches: Philosophical Analysis. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*. Volume: 2 Issue: 5, P.55-60.
20. G'affarova, G.; Qodirov, B. (2022). Structural fundamentals of action strategy. *Journal of Positive School Psychology*. Vol.6, No.4, -Pp.9492-9500.
21. G'affarova, G.; Norboyeva, D. (2023). Kreativlik falsafasi. Monografiya. – Chirchiq: “Zebo print”, – 105 b.
22. G'affarova, G.G. (2024). Kreativlik falsafasi. NamDU ilmiy xabarleri. 6-son, 280-283 b.
23. Gulamzhanovna, G.G. (2024). The Need for Creativity in the Development of Human Capital. *Miasto Przyszłości*, 52, 685–690.
24. G'affarova, G.G'. (2024) METAETIKA PARADIGMASI. Globallashuv davrida fan, taʼlim va ishlab chiqarishning oʻzaro hamkorligi masalalari. 2-son, 737-741.
25. G.G. G'affarova, U.I. Muzaffarov (2024). Yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirish: mohiyati va muammolar. NamDU ilmiy xabarleri, 6-son, 294-298.